

НАЗВИ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ СВЯТ У ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (42)

УДК 394.2:2-565:398.9(477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2019.2(42).38-44.

Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття; кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Анотація. У статті здійснено семантичний, словотвірно-етимологічний та лінгвогеографічний аналіз назв календарно-обрядових свят (хрононімів), поширених у говірках Закарпаття, відповідно до 4 циклів – зимового, весняного, літнього та осіннього. Зроблено висновок, що переважна більшість календарно-обрядових свят утворилася на власному мовному ґрунті від праслов'янських основ. Вагомим чинником розвитку календарної обрядовості на Закарпатті є активний вплив християнської релігії, яка відіграє все більшу роль у формуванні суспільної свідомості. Це підтверджує і значна кількість номінацій, мотивованих іменами святих, яких згадують того чи того дня.

Ключові слова: календарно-обрядова назва, хрононім, закарпатський говір, гуцульський говір, свята, традиції, звичаї.

Постановка проблеми. Календарна обрядовість – складний комплекс, у якому поєднуються раціональний досвід і регіонально-магічні вірування, традиції та пережиткова звичаєвість. Однак тоталітарна система не сприяла збереженню багатоглибких духовних надбань українського народу – релігійних, етнокультурних традицій, а також національного матеріального середовища, морально-етичних цінностей та ін. Нищення та закриття храмів, державна політика атеїстичного виховання призвели до зменшення кількості й нівелювання глибинного змісту узвичаєних релігійно-побутових свят.

Національно-культурне відродження останніх десятиліть сприяло студіюванню й осмисленню духовної культурної спадщини, зокрема пізнанню звичаєво-обрядових традицій українського народу, частину яких упродовж тривалого часу зберігала лише колективна пам'ять. Актуальною й малодослідженою проблемою є вивчення самотньої народної культури українців, зокрема – календарних свят, основу яких становлять храмові свята, поєднані з практиками колективного вшанування пращурів.

Це сакрально-культурний комплекс взаємопов'язаних явищ, ознак, відношень, процесів, у якому поєдналися життєвий практичний досвід та релігійні вірування, естетичні традиції, звичаї й обряди, спрямовані на відтворення, а також на примноження духовних цінностей соціуму.

На думку С. Толстої, «важливим аспектом вивчення народного календаря як у мовному, так і в етнографічному плані слід вважати виявлення локальних відмінностей і ареальних зв'язків у термінології, структурі і семантиці системи свят і дат окремих слов'янських регіонів» [Толстая 2005, с. 21].

Аналіз досліджень. Календарні свята й обряди породжені релігійними уявленнями й аграрним укладом побуту українського народу. Це найдавніша обрядовість, яка своїм корінням сягає первісних, язичницьких вірувань. Значно пізніше церква сприйняла систему землеробських свят, яка вже

склалася, і надала їй християнського забарвлення.

Календарна обрядовість здавна цікавила істориків, фольклористів, етнографів, етнологів, зокрема О. Воропая, С. Килимника, О. Курочкіна, І. Огієнка, М. Возняка та ін. Пізніше це питання вивчали Г. Булашев, П. Богатирьов, М. Толстой, С. Толстая, В. Борисенко, М. Тиводар, М. Гримич, Н. Стішова та багато ін. Лінгвістичні дослідження обмежуються нечисленними науковими статтями Н. Остап, М. Лесева, Н. Хобзей, І. Пахолок, Е. Гаврилюк, М. Поістогової, М. Шарапи, О. Коршикової, Н. Герасим та ін. Особливо цінними є наукові розвідки Н. Остап про Вербну неділю [Остап 200], Зелені свята [Остап 2003] і Водохрещі [Остап 2003а].

Проте для всебічного вивчення народного календаря необхідно здійснити докладний опис номінацій та предметно-дійового складу обрядів кожного окремого його періоду в ареальному аспекті. Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю мовознавчих студій про календарно-обрядові назви в українських говірках Закарпаття.

Мета статті – семантичний, словотвірно-етимологічний та лінгвогеографічний аналіз назв календарно-обрядових свят (хрононімів), поширених на Закарпатті, де побутують 2 говори – закарпатський і гуцульський. Закарпатські говірки поширені майже на всій території сучасного Закарпаття, за винятком східної частини Рахівського району (за річкою Шопуркою), де починаються вже гуцульські.

Джерельну базу дослідження склали власні польові записи календарної обрядовості з 22 н.п. Закарпатської області, словники, атласи наукові праці з діалектології, етнографії та етнолінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Українська календарна обрядовість, що бере свій початок у первіснообщинному суспільстві, пройшла чималий шлях і зазнала помітних історичних змін. Як зауважує С. Толстая, «в основі слов'янського народного календаря лежить християнський (церковний, православний і католицький) календар, що ви-

значає склад, порядок, ієрархію одиниць літнього часу (перш за все свят, постів і м'ясоїдів) і значною мірою їх термінологію. Однак змістова сторона народного календаря, інтерпретація свят, періодів і сезонів, а також їх ритуальне «оснащення», тобто пов'язані з ними обряди, звичаї, заборони, припис, у цілому не випливають із християнського вчення і є органічним компонентом народної традиції» [Толстая 2005, с. 9–10].

Календарні свята є специфічними засобами відображення національних культурних реалій українського народу (звичаїв, традицій, менталітету). Традиційно їх поділяють на такі, що співвідносяться з постійною датою (*Благовіщення, Главосіки*), і «рухливі». «Рухливість» останніх зумовлена церковними пасхаліями, які відраховуються від відповідної фази місяця, а не від конкретної календарної дати.

Календарно-обрядові хрононіми розглядаємо відповідно до 4 циклів – зимового, весняного, літнього та осіннього:

1. Зимовий цикл

Християнське свято введення до храму Пресвятої Богородиці (4 грудня) номінується: *Уведеніє, Введеніє* (більшість гов.), [Сабадош 2008, с. 363], *Ввиденіі* (Кляч.), *Введеніє* (М.Б., Т.-Р.), *Уведеніє* (Чин., Л., Т.-Р.), *Оведеніє* (Тор.), *Введення* (Нел.); гуц. *Ввиденіі* [Негрич 2008, с. 33]. Назва мотивована дієсловом *уводити*, але деякі її фонетико-граматичні варіанти можуть свідчити на користь церковнослов'янського запозичення.

Зимове християнське свято на честь святого Миколи має назви, мотивовані його іменем: закарп. *Микóлы* (більшість гов.), *Миколáя* (Виз., Чин., Т.-Р.), *Никóлы* (Тор., Кол., Син., Нер., Л.), *Мікóли* (М.Б., Костр.), *Мікулош* (В.Р.), *Сято Миколáя* (Кор.), *Сятóй Миколáй* (Нел.), *Сятóго Миколáя* (Бушт.), *Микóли Зимні* (Вол.); гуц. *Никóли, Зимні Никóли, Никóли Зимного; від Ніків* – від 19 грудня [Гуцульські говірки 1997, с. 133; Негрич 2008, с. 123]. Фонетичні варіанти збігаються з діалектними відповідниками чоловічого імені, що побутує на теренах обох говорів.

Християнське свято на честь святої Анни – матері Богородиці (22 грудня) – має назви: закарп. *Аннино зачатіє* (більшість гов.), *Аннино зачат(т)я* (Тор., Син., Кол., Д., Бор., Нер., Л., Др., Л.), *Ганниной зачатя* (М.Б., Т.-Р.), *Ганіне зачаття* (Костр.), *Анненой зачатіє* (Вол.), *Динь Анны* (Нел.), *Сятóй Анны* (Бушт.), *Святóй Ганни* (Т.-Р.); гуц. *Аннино зачакіі* [Піпаш 2005, с. 9].

Святий вечір (*Святвечір, Багата кутя, Віглія*) – одне з найурочистіших християнських свят, яке відзначається ввечері напередодні Різдва Христового. Дата святкування різними церквами залежить від дати святкування Різдва. Зокрема, частина християн східного обряду відзначає свято 6 січня за Юліанським календарем після відправлення Великих (Царських) часів (24 грудня – за Григоріанським календарем). Християни, що перейшли на Григоріанський календар, відзначають свято 6 січня. На обстеженій нами території це свято

називають: закарп. *Сятóй вé(і)чур* (марамор.), *Сятóй вічур* (борж.), *Святóй вічир* (верх.), *Сятій вічор, вічер* (*вічур*) (уж.); гуц. *Сьвідвечір* [Негрич 2008, с. 165].

Різдво Христове – одне з найбільших християнських свят – називають майже всюди однаково: закарп. *Руздвó* (марамор., уж.), *Рúздвó* (борж.), *Різдвó* (верх.), *Руствó* (Чин., Т.-Р.), *Ріствó* (Вол.), *Роже(н)ствó* (іноді з урочистою метою як паралельна форма в усіх говірках), часто ці назви доповнюють лексеми *Христóве* (*Христóвоє, Христóвой*); гуц. *Різдвó, Різдені сьвета* (*сетки*) [Гуцульські говірки 1997, с. 163]. Назва, очевидно, є результатом фонетичного розвитку давнішого **рожьство* «народження, Різдво», пов'язаного з *родіти* (**рожьство* → **розство* → **розтво* → *Різдво*) [Етимологічний словник української мови 2006, т. 5, с. 92].

Християнське свято на честь святого Василя Великого (14 січня) по всій території Закарпаття має прозоро мотивовану назву *Васі́ля* [Сабадош 2008, с. 36].

Одне з найбільших релігійних свят на пам'ять про хрещення Ісуса Христа (19 січня) називається: закарп. *Водóщи* (більшість гов.), *Водóриці* (Тор., Син., Кол., Л.), *Водоци* (Кор., Д., Кляч., Л.), *Водóхреща(е)* (Виз., В.Р., Нер., Бушт., Тор., Т.-Р.), *Водóкши* (Кост.), *Водóкшчі* (Вол.), *Водóкшче, Водóкшча* (Т.-Р.), *Удóщи* (Др.); гуц. *Відóриці* [Піпаш 2005, с. 24], *Відóриці* [Негрич 2008, с. 38], *Відóриі* (*Водóриці*) [Гуцульські говірки 1997, с. 37], *Ардán* (*Йордán*) [Гуцульські говірки 1997, с. 17–18], *Ардán* [Піпаш 2005, с. 9]. Пісна вечеря, яку готують напередодні, має назви, зафіксовані П.Богатирьовим: *Бабин вечур, Бабин святій вечур, Бабинець* [Богатырев 1971, с. 224] та под. Як вважає С. Килимник, це свято дуже давнє, але «так християнізувалось, що окремі моменти покриті цілком новою ідеологією до непізнання» [Килимник 19994, с. 145].

Назви *Водóщи, Відóриці, Відóриі* (*Водóриці*) і т. ін. – результат фонетичного скорочення форми *Водóхрещі*, утвореної з основ іменника *водá* і дієслова *хрестіти* [Етимологічний словник української мови 1982, т. 1, с. 415]. Назва *Ардán* – фонетичний варіант єврейського *Йордан*. Виникла внаслідок семантичного перенесення назви річки на назву свята. У літературній українській мові вживаються назви *Водóхреще, Водóхрещі* ‘т.с.’ [Словник української мови 1970, т. 1, с. 722].

Церковне свято Трьох святих (12 лютого) – пам'ять про трьох великих і дуже визначних ієрархів, учителів, проповідників і Отців Східної Церкви: св. Василя Великого, св. Григорія Богослова і св. Івана Золотоустого – має відповідну назву: закарп. *Трьóх С(в)ятóх* (більшість гов.), *Трьóх Святóх* (верх.); гуц. *Трьóх Сьвитóх* [Негрич 2008, с. 170].

Християнське свято (15 лютого) на честь принесення немовляти Ісуса до храму називають: закарп. *Стрїти(і)ня* (усі гов.), *Стрїтинє* (Кляч., Сок.), [Сабадош 2008, с. 344], *Стрїтени(і)є* (Нел., М.Б., Чин., Виз., В.Р., Т.-Р.); гуц. *Стрїченє*

(*Стрікіне, Стрітене, Стрічіні*) [Гуцульські говірки 1997, с. 178], *Стрітині* [Негріч 2008, с. 164]. Усі назви мотивовані дієсловом *стрічати*. У церквах цього дня освячують воду й свічки. Стрітенська свічка приносить мир і спокій душі під час життєвих негараздів, захищає від грому, блискавки, пожежі, нечистої сили, уроку, хвороб та ін. Її запалюють, щоб полегшити муки людини, яка помирає.

2. Весняний цикл

Вербна неділя, що припадає за 7 днів до Великодня, номінується: закарп. *Вербна ниділя* (усі гов.), *Вербова ниділя* (Виз., Т.-Р.), *Шуткова ниділя* (Д., Тор.), *Цвітна ниділя* (Син., Кол., Бор., Кор.), *Квітна ниділя* (Вол., Т.-Р.), *Шуткайна неділя* [Бога-тирев 1971, с. 229]; гуц. *Бечкова, Шуткова неділя, Вербова, Шуткова неділі* [Негріч 2008, с. 24, 122]. Походження назви зумовлене тим, що у Вербну неділю святять вербу з котиками. Цей звичай, на думку В. Скуратівського, пішов від тих часів, коли люди встеляли пальмовим гіллям дорогу Ісусу Христу. А оскільки пальми на Україні не ростуть, то святимо вербові, відповідно до вибору наших далеких предків [Скуратівський 1995, с. 65]. У назвах *Бечкова, Шуткова, Шуткайна неділя* вжито прикметники, що походять від іменників *бечка, шутка* 'вербові котики', етимологія яких непрозора. Пор. надсян. *бас'ка* 'вербова гілка', 'Вербна неділя' [Герасим 2014, с. 99].

Благовіщення Пресвятої Богородиці (7 квітня) має назви: закарп. *Благовіщи(і)ня* (усі гов.); гуц. *Благовіщіні* [Негріч 2008, с. 26], запозичені зі старослов'янської мови, де утворилися складним способом від словосполучення *блага* (добра) *вість*.

Страсний четвер: закарп. *Чистый читвирь* (Бор., Д., Кляч., Тор., В.Р., Драг., Т.-Р.), *Страсный читвирь* (Вол., Нер, Бушт., Кор., Син., Кол., Нел., Костр., Л., М.Б., Виз.), *Великий читвирь* (Т.-Р.), *Живный читвирь* (Вол., Л.); гуц. *Живий четвєрь* [Піпаш 2005, с. 55], *Живний четвєрь* [Негріч 2008, с. 69]. Прикметник *чистый* у назві мотивується тим, що цього дня всі старанно вимивають, вичищають свої оселі, готуючись до Великодня. Див. *страсний* 'церк. стос. до останнього тижня перед Пасхою, а також до кожного дня цього тижня' [Словник української мови 1978, т. 9, с. 750].

Великдень, християнське весняне свято, присвячене воскресінню Христа, має назви: *Паска, Ве(и)лігдинь* (усі гов.). Номен *Паска* утворився внаслідок перенесення назви *паски* – хліба, який освячують цього дня. І літ. *Пасха*, і загальнонародне *паска* запозичені з грецької мови [Етимологічний словник української мови 2006, т. 4, с. 313]. Інша назва – калка грецького вислову, що буквально означає 'велик(ий) день' [Етимологічний словник української мови 2012, т.1, с. 346].

Світлий понеділок, другий день Великодніх свят: закарп. *Поліваний пониділок* (Тор.), *Полівальний пониділок* (Костр.), *Полівальний пониділок* (М.Б., Вол.), *Світлий пониділок* (Бушт.), *Поліванкы* (Кор., Чин.), *полеваний понеділок* [Бога-тирев 1971, с. 239]; гуц. *Волочівний*

понедівнок, Поліваний понедівнок [Гуцульські говірки 1997, с. 40], *Поліваний понеділок* [Негріч 2008, с. 139]. Назви *поліваний, полеваний, поливальный, поліванкы* мотивовані дієсловом *поливатися*, оскільки цього дня молодь обливається водою і так розважається. Однак у деяких селах Закарпаття такі забави відсутні через те, що церква вважає їх гріховними. Прикметник *волочівний* походить від дієслова *волочитися* – обряд, під час якого парубки ходили по хатах, де є незаміжні дівчата, обмінюючись із ними крашанками і водночас придивляючись до майна майбутніх наречених. Цей обряд, окрім українців, є також у росіян, білорусів, поляків та литовців.

Перша неділя після Великодня має назви: закарп. *Провідна ниділя* (Тор.), *Провідна ниділя* (Нер., Л.), *Провідна ниділя* (М.Б., Костр.), *Світла ниділя* (Кляч.); гуц. *Провідна неділя (ниділя)* [Гуцульські говірки 1997, с. 158], *Провідна неділі* [Негріч 2008, с. 145]. Прикметник *провідний* пов'язується з дієсловом *проводити*, адже цього дня ніби «проводять» Великдень аж до наступного року. Хоча в багатьох селах Закарпаття цей день спеціально не називають.

Християнське свято Вознесіння Христа (через 40 днів після Великодня): закарп. *Вознесєн(и)є(я)* (більшість гов.), [Сабадош 2008, с. 40], *Вознесіння* (Син., Бор.), *Знисіня* (Тор., Д., В.Р., Вол., Л.). Перші назви є церковнослов'янськими запозиченнями, а *Знисіня* – говіркове утворення, що, можливо, виникло на базі попередньої назви внаслідок усичення першої частини.

Християнське свято на честь святого Юрія (6 травня) всі закарпатці номінують його ім'ям: *Юря* (усі гов.), [Сабадош 2008, с. 428], *Іря* (Вол.). Цього дня жителі гірських районів відганяють овець на полонину і проводять народні гуляння. Назва *Іря* – фонетична видозміна першої.

Весняне християнське свято на честь святого Миколая (22 травня): *Миколы* (Д., Кляч.), *Літні Миколы* (Драг.), *Ярні Миколки* (Вол.), *Мікулки* (Костр.), *Микулкы, Никулкы* (Нер.), *Мікулкы* (Л.), *Микулкы* [Сабадош 2008, с. 171], *Літній Микола* (Чин.), *Літній Миколай* (В.Р., Виз.), *Ярній Миколай* (Т.-Р.). Прикметники в цих назвах походять від іменників *літо* і *ярь* 'весна'.

3. Літній цикл

День Святої Трійці (П'ятдесятниця, День Зіслання Святого Духа, Зелена неділя, Зелені свята) – одне з головних християнських «рухливих» свят, яке відзначають у 8 неділю після Великодня, на всій території Закарпаття номінується: *Русалья* (давнє, дохристиянських часів, запозичення у давньоруську мову з латинської, можливо, через посередництво південнослов'янських [Етимологічний словник української мови 2006, т. 5, с. 146]), *Трійця, С(в)ята Трійця* (новіші, християнські назви, мотивовані числівником *три*). Назву *Русалья* (також *Русальна п'ятниця*) вживає переважно старше покоління. С. Килимник вважає, що ці свята «нічого спільного з християнською п'ятдесятницею, духо-

вим днем чи трійцею не мають» [Килимник 1994, с. 91], оскільки в них язичницьке коріння.

Християнське свято Різдва Івана Хрестителя (7 липня): закарп. *И(П)вандиль* (усі гов.), [Сабадош 2008, с. 131], *Ів́англя* (Нел.), *Ів́андинь* (Кор., Л., Виз., В.Р.), *Ів́ана Христителя* (Кор.), *Ів́ана* (М.Б.), *Яна* (Т.-Р.), *Ів́анув динь* (Костр.), *Куп́ала* (Вол.); гуц. *Ів́ана* церк. [Негрнич 2008, с. 84]. Назва *Ів́андель*, очевидно, є фонетичною видозміною композита *Ів́андень*, а *Ів́англя* < *Ів́андля*.

Християнське свято на честь апостолів Петра й Павла: закарп. *Пётра* (усі гов.), [Сабадош 2008, с. 228], *Петра́ й Па́вела* (Нел., Кляч., М.Б., Кор., Чин., Виз., В.Р., Т.-Р., Л.); гуц. *Петра́, Петрів день* [Гуцульські говірки 1997, с. 147], *Пётра* [Негрнич 2008, с. 132]. Православні християни святкують цей день 12 липня, а католики – 29 червня. У католицькій церкві свято має найвищий статус торжества.

День пам'яті пророка Іллі припадає на 2 серпня і називається: *Іля* (більшість гов.) [Сабадош 2008, с. 133], *Іли(у)я(є)* (переважно ужан. гов.).

Назви для позначення Різдва Пресвятої Богородиці (три свята Спáси – 8 серпня, 28 серпня, 21 вересня) помітно здиференційовані: закарп. *Богорóдиця* (Бор., Д., Нер., Костр., Л., Кор., Чин., Виз., Син.), *Вели́ка Богорóдиця*, *Мала́ Богорóдиця* (Бор., Нер., В.Р.), *Спас*, *Спáса* (Сок., Костр., М.Б.), [14, с. 338], *Сятá Мáря (Пéрша, Дрúга)* (Т.-Р., Вол.), *Святá Мáря, Пані́ська Святá Мáря* (Кляч.), *Прис(в)ятóї Богорóдиці* (Бушт., Нел.), *Мáтка, Пéрша Мáтка, Дрúга Мáтка* (Тор.); гуц. *Богорóдиці три* [Піпаш 2005, с. 15], *Мáтка, Богорóдиця, Пéрша Мáтка; Дрúга Богорóдиця, Дрúга Мáтка* [Гуцульські говірки 1997, с. 27, 121], *Дрúга Богорóдиці* [Негрнич 2008, с. 65].

Преображення Господне (19 серпня): закарп. *Спáс (Спáса)* (у всіх гов.), [Сабадош 2008, с. 338], *Спáсы* (Виз.), *Преображе́ні(у)є* (Син., Тор., Кор., Д., Бор., Драг., Т.-Р.), *Преображе́ння Господне* (Бушт.); гуц. *Спáса (Спас)* [Гуцульські говірки 1997, с. 175], *Спáса* [Негрнич 2008, с. 161].

4. Осінній цикл

Одне з найбільших християнських свят – Усікновення чесної глави Івана Хрестителя, прозваного Предтечею (11 вересня), – має назви, що відрізняються переважно граматичними та фонетичними особливостями: закарп. *Главосі́кы(и)* (більшість гов.), *Главосі́кы* (Л.), *Главосі́к* (Нер.), *Главосі́ка* (Д.), *Глаосі́кы* (Бор.), *Лagosі́кы* (Сок., Драг.), [Сабадош 2008, с. 172], *Глаосі́ки* (Т.-Р.), *Предча́ття* (Чин.); гуц. *Главосі́ки (Главусі́ки, Головосі́ки)* [Гуцульські говірки 1997, с. 49], *Главосі́к'и* [Піпаш 2005, с. 35], *Главосі́ки* [Негрнич 2008, с. 50]. Майже всі назви є композитами, що утворилися на базі словосполучення *сі́тки главу* (голову). *Лagosі́кы* – результат метатези, *Глаосі́ки*, – можливо, асимілятивний варіант, а *Предча́ття* – фонетична видозміна назви *Предтеча*.

Християнське свято Воздвиження Чесного Хреста (27 вересня): закарп. *Здві́гы* (більшість гов.), *Здві́га* (Вол., В.Р., Л.), *Воздві́ження* (Кляч.),

Воздві́ження Хри́ста (Нел.), *Воздві́женіє Хри́ста* (Чин.); гуц. *Здві́жінє* [Гуцульські говірки 1997, с. 82], *Чёсного Хрёста* [Негрнич 2008, с. 183]. Назва *Здві́гы* мотивована дієсловом праслов'янського походження *двигати* 'піднімати', інші номени запозичені з церковнослов'янської мови.

Християнське свято Покрови Пресвятої Богородиці (14 жовтня): закарп. *Покрóвы* мн. (усі гов.), [Сабадош 2008, с. 250], *Покрóва* ж.р. (Тор., Чин., Т.-Р.), *Покрóв* ч.р. (В.Р., Костр.); гуц. *Покрóва* [Гуцульські говірки 1997, с. 153; Негрнич 2008, с. 139]. Назви мотивовані дієсловом *покривати*, оскільки це свято ознаменовує засинання природи та вкривання землі на зиму. Корені його виникнення сягають своєї давнини і пов'язані з космічним станом природи і, відповідно, особливим етапом у житті людини.

Християнське свято на честь святого Дмитра (8 листопада): закарп. *Мі́тра* (більшість гов.), [Сабадош 2008, с. 172], *Мі́тра* (Вол.), *Дмі́тра* (Нер., Бушт., Л., Д., Кор., Нел., В.Р., Виз., Костр., М.Б.), *Дмі́трія* (Чин.); гуц. *Дмі́трі* [Негрнич 2008, с. 63].

Християнське свято на честь архистратига Михайла (21 листопада): закарп. *Миха́йля* (більшість гов.), [Сабадош 2008, с. 172], *Миха́ля* (Бор., Д., В.Р., Виз.), *Миха́йля* (М.Б., Вол.), *Миха́йла* (Кляч.); гуц. *Миха́йла* [Негрнич 2008, с. 114].

Висновки. Багато обстежених нами назв календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття утворилося на власному мовному ґрунті від праслов'янських основ або взагалі має праслов'янське походження: *Водóці, Відóриці, Відóриі (Водóриці); Стрї́тинє, Стрї́ченє (Стрї́кіне, Стрї́тенє, Стрї́чіні), Стрї́тині; Русáля; Здві́гы, Покрóвы, Покрóва; Рі(у,ÿ)з(с)д(т)во, Риздво* тощо. Чимало з цих свят усе ще зберігають давні язичницькі традиції, незважаючи на постійні впливи на народний календар українців і церкви (особливо православної), і колишньої тоталітарної влади. Менша кількість календарно-обрядових хрононімів є церковнослов'янськими: *Уведéніє, Благові́щи(і)ня, Вознесéн(и)є(я), Преображе́ні(у)є, Воздві́женіє* та деякі ін.

Вагомим чинником трансформацій календарної обрядовості на Закарпатті є активний вплив християнської релігії, яка відіграє все більшу роль у формуванні суспільної свідомості. Цей вплив, зокрема, проявляється у відмиранні окремих звичаїв, на які церква накладає заборони, та в узгодженні ряду традиційних обрядових явищ з вимогами церковних канонів.

Специфіка процесу номінації календарних свят на Закарпатті полягає в тому, що тут переважають хрононіми християнського походження, які заступили прадавні назви свят, сезонів, сакральних і профанних (тобто світських) часових відтинків. Переважна більшість номінацій календарних одиниць (свят, присвяток, встановлених днів, періодів) відбувається за іменами святих, яких згадують того чи того дня: *Никóлы, Аннино зачаття, Васи́ля, Юря, Пётра, Іля* та багато ін.

Українська обрядовість, незважаючи на свою пластичність та піддатливість історичним і релігійним віянням, викликам життя та ідеологіч-

ному тиску, все ж таки виявляє помітну стійкість в основних своїх суспільних функціях та усталених формах і продовжує викликати жвавий науковий інтерес.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ: Бор. – Бороняво Хустського району; Буш. – Буштино Тячівського району; В.Р. – Верхні Ремети Березівського району; Виз. – Визниця Мукачівського району; Вол. – Волосянка Великоберезнянського району; Вор. – Ворочево Перечинського району; Д. – Довге Іршавського району; Драг. – Драгово Хустського району; Іл. – Ільниця Іршавського району; Кляч. – Клячаново Мукачівського району; Кол. – Колочава Міжгірського району; Кор. – Королево Виноградівського району; Кост. – Кострино Великоберезнянського району; Л. – Лази Тячівського району; М.Б. – Малий Березний Великоберезнянського району; Нел. – Неліпино Свялявського району; Нер. – Нересниця Тячівського району; Син. – Синевир Міжгірського району; Сок. – Сокирниця Хустського району; Т.Р. – Тур'ї Ремети Перечинського району; Тор. – Торунь Міжгірського району; Чин. – Чинадієво Мукачівського району.

SKOROCZENIA NAZV NASELENYKH PUNKTIV: Bor. – Boroniavo Khustskoho raionu; Bush. – Bushtyno Tiachivskoho raionu; V.R. – Verkhni Remety Berehivskoho raionu; Vyz. – Vyznytsia Mukachivskoho raionu; Vol. – Volosianka Velykobereznianskoho raionu; Vor. – Vorochevo Perechynskoho raionu; D. – Dovhe Irshavskoho raionu; Drah. – Drahovo Khustskoho raionu; Il. – Ilnytsia Irshavskoho raionu; Kliach. – Kliachanovo Mukachivskoho raionu; Kol. – Kolochava Mizhhirskoho raionu; Kor. – Korolevo Vynohradivskoho raionu; Kost. – Kostryno Velykobereznianskoho raionu; L. – Lazy Tiachivskoho raionu; M.B. – Malyi Bereznyi Velykobereznianskoho raionu; Nel. – Nelipyno Svialivskoho raionu; Ner. – Neresnytsia Tiachivskoho raionu; Syn. – Synevyr Mizhhirskoho raionu; Sok. – Sokyrnytsia Khustskoho raionu; T.R. – Turi Remety Perechynskoho raionu; Tor. – Torun Mizhhirskoho raionu; Chyn. – Chynadiievo Mukachivskoho raionu.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатырёв П. Г. Магические действия, обряды и верования Закарпатья. *Вопросы теории народного искусства*. Москва, 1971. С.167–296.
2. Герасим Н. В. Лексика на позначення календарної обрядовості (на матеріалі діалектних текстів із Надсяння). *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [тези доповідей міжнародної конференції] / За ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ, 2014. С. 97–100.
3. Гуцульські говірки. Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
4. Дзедзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. Ужгород, 1958–1993. Ч. I – III.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ, 1982–2006. Т.1–6.
6. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ: Обереги, 1994. 400 с.
7. Коршикова О.Л. Назви народних свят весняно-літнього циклу: структурно-семантичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія Філологія. № 707. Вип. 46. С.80–83.
8. Лесів М. Назви великих християнських празників в українській мові та християнській традиційній культурі. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції*. Львів. 2000. С. 50–57.
9. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. Львів, 2008. 224 с.
10. Осташ Н. До питання про назви християнських свят українців (Вербна неділя). *Християнство й українська мова*. Матеріали наукової конференції; Київ. 5–6 жовтня 2000 р. Львів. 2000. С. 314–326.
11. Осташ Н. Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята. *Діалектологічні студії*. I: Мова в часі і просторі. Львів. 2003. С. 248–268.
12. Осташ Н. Про українські народні назви християнських свят: Водохрещі. *Діалектологічні студії*. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. Львів. 2003а. С. 290–299.
13. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок. Ужгород, 2005. 266 с.
14. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
15. Скуратівський В. Дідух. Свята українського народу. Київ: Освіта, 1995. 271 с.
16. Словник української мови / Редкол.: Білодід І. К. [голова] та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
17. Толстая С. Полесский народный календарь. Москва: Индрик, 2005. 600 с.
18. Хобзей Н. Лексика календарної обрядовості в українських говірках Мараморощини та Сучавщини на тлі гуцульських говірок. *Rozprawy Slawistyczne* Т. 19. Z dialektologii slowianskiej. Lublin, 2002. С. 143–155.

REFERENCES

1. Bogatyryov P. G. (1971) Magicheskie dejstviya, obryady i verovaniya Zakarpat'ya. *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*. Moskva. S.167–296 [in Russian].
2. Herasym N. V. (2014) Leksyka na poznachennia kalendarnoi obriadovosti (na materialy dialektnykh tekstiv iz Nadsiannia). *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst* [Lexis denoting Calendar

- Rituals (on the material of dialectal texts from Nadsyannya)]. Proceedings of the International Conference. (Kyiv: KMM, 2014). (ed. P. Yu. Ghrycenko), Kyiv. S. 97–100. [in Ukrainian].
3. Huculski hovirky. Korotkyi slovnyk (1997) [Hutsul Patois. Concise Dictionary]. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
 4. Dzendzelivskiy Jo. O. Linhvistychnyi atlas ukraïnskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSS (Ukraine): Leksyka (1958–1993) [Linguistic atlas of Folk Patois of Transcarpathia, USSR (Ukraine): Lexis]. Uzhhorod. T. I – III [in Ukrainian].
 5. Etymolohichni slovnyk ukraïnskoi movy: v 7 t. (1982–2006) [The etymological dictionary of the Ukrainian language in 7 v.]. Kyiv: Naukova dumka. T. I – VI [in Ukrainian].
 6. Kylymnyk S. (1994) Ukraïnskyi rik u narodnykh zvychayakh v istorychnomu osvittenni [Ukrainian Year in Folk Traditions in Historical Perspective]. Kyiv: Oberehy. 400 s. [in Ukrainian].
 7. Korshykova O.L. Nazvy narodnykh sviat vesniano-litnoho cyklu: strukturno-semantychnyi aspekt [The Names of Folk Holidays of Spring-Summer Period] *Visnyk Kharkivskogo nacionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya Filolohiya. № 707. Vyp. 46. S. 80–83* [in Ukrainian].
 8. Lesiv M. (2000) Nazvy velykykh khrystyianskykh praznykiv v ukraïnskii movi ta khrystyianskii tradytsiynii kulturi [Names of Important Christian Holidays in Ukrainian and Christian Traditional Culture]. *Proceedings of the Scientific Conference Christianity and the Ukrainian Language. Lviv. S. 50–57* [in Ukrainian].
 9. Nehrych M. (2008) Skarby huculskoho hovoru: Berezovú [The Treasures of the Hutsul Patois: Berezovú]. Lviv. 224 s. [in Ukrainian].
 10. Ostash N. (2000) Do pyttannya pro nazvy khrystyianskykh sviat ukraïnciv (Verbna nedilya) [On the Problem of the Names of Ukrainian Christian Holidays]. Proceedings of the Scientific Conference (October, 5–6, 2000). *Christianity and the Ukrainian Language. Lviv. S. 314–326* [in Ukrainian].
 11. Ostash N. (2003) Pro nazvy litnykh khrystyianskykh sviat ukraïnciv: Zeleni sviata [On the Names of Summer Christian Holidays of Ukrainians: Green Holidays] *Dialektolohichni studii. I: Language in Time and Space. Lviv. S. 248–268.* [in Ukrainian].
 12. Ostash N. (2002) Pro ukraïnski narodni nazvy khrystyianskykh sviat: Vodokhreshhi [On the Ukrainian Folk Names of Christian Holidays]. *Dialektolohichni studii, vol. 3: Studies in honour of Jaroslava Zakrevsjka. Lviv. S. 290–299.* [in Ukrainian].
 13. Pipash Ju., Halas B. (2005) Materialy do slovnyka huculskykh hovirok [Supplement to the Dictionary of Hutsul Patois]. Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
 14. Sabadosh I. (2008). Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnycia Khustskogo rayonu [The Dictionary of Transcarpathian Patois of Sokyrnytsa Village, Khust Region]. Uzhhorod: Lira. 480 s. [in Ukrainian].
 15. Skurativskiy V. (1995) Didukh. Sviata ukraïnskoho narodu [Didukh. The Holidays of Ukrainian People]. Kyiv: Osvita. 271 s. [in Ukrainian].
 16. Slovnyk ukraïnskoi movy (1970 – 1980) [Dictionary of the Ukrainian Language]. (ed. Bilodid I.K.). Kyiv: Naukova dumka. T. 1 – 11. [in Ukrainian].
 17. Tolstaja S. (2005) Poleskyj narodnyj kalendarj [Polesian Folk Calendar]. Moskva: Indryk. 600 s. [in Russian].
 18. Khobzei N. (2002) Leksyka kalendarnoi obriadovosti v ukraïnskykh hovirkakh Maramoroshhyny ta Suchavshhyny na tli huculskykh hovirok [The Lexis of Calendar Rituals in Ukrainian Patoises of Maramoroshchyna and Suchavshyna on the ground of Hutsul Patoises]. *Rozprawy Slawistyczne, vol. 19. Z dialektologii slowianskiej. Lublin. S. 143–155.* [in Ukrainian].

NAMES OF CALENDAR-RITUAL HOLIDAYS IN TRANSCARPATHIAN PATOIS

Abstract. The article deals with semantic, word-forming, etymological and linguo-geographical analysis of the names of calendar-ceremonial holidays (chrononyms), widely spread in Transcarpathian patois, according to 4 cycles – winter, spring, summer and autumn.

Ukrainian calendar traditions, customs and ceremonies constitute that important material, that has been preserving our national mentality for centuries. Therefore, their study has not lost its topicality, allowing to trace the history of the origin, formation and the development of the outlook of the native people.

Despite the fact that linguists, historians, folklorists, ethnographers, ethnologists have been interested in calendar rituals, a detailed description of the nomination as well as denotative and process composition of the rites of each individual period in the areal aspect is still necessary for a comprehensive study of the national calendar.

The specificity of the process of nomination of calendar holidays in Transcarpathia is that chrononyms of Christian origin, which are replaced by ancient names of holidays, seasons, sacred and profane temporal shades, predominate here. The overwhelming majority of nominations of calendar units (holidays, set days, periods) occur under the names of saints being mentioned on this or that day: *Nicholas's day, Annas conception, Vasyl's, Yuriy's, Peter's, Ilya's days* and many others.

Less number of calendar-time chrononyms is represented by Church-Slavonic lexemes: *Uvedenje, Blahovishchennya, Vosnesenje, Preobrazhenije, Vozdvyzhenije.*

Many names of calendar and ceremonial holidays are formed on their own linguistic basis or are of a Slavic

origin. A lot of the names of these holidays still preserve their ancient pagan traditions, despite the noticeable quot; christianization quot; of the folk calendar.

Keywords: calendar-ritual name, chrononym, Transcarpathian dialect, Hutsul dialect, holidays, traditions, customs.

Стаття надійшла до редакції 19 жовтня 2019 р.

© Гоца Е., 2019 р.

Еріка Гоца – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-1440-9478>

Erika Gotsa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-1440-9478>